

Edvâr Kitaplarında Usûl-i Cedîd: İç İçe Daireli Usûller*

Gökhan Yalçın*

Öz

Bu makalede, Türk musikisi yazılı kaynaklarında ilk olarak 18. yüzyıl-da kaydedilmiş olduğu tespit edilen iç içe daireli usûllerin incelenmesi, ne amaçla ve nasıl geliştirildiğinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Türk musikisinin en önemli unsurlarından olduğu kabul edilen usûl konusunda birçok bilimsel çalışma yapılmıştır. Bunun yanısıra iç içe daireli usûller konusuna bazı çalışmalarda değinilmişse de detaylı olarak hiçbir çalışmada ele alınmamıştır. Bu amaçla, iç içe daireli usûllere yer verilen üç eser (Kevserî Mecmuası, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde yer alan T 1856 numaralı yazma eser ve Hâşim Bey Mecmuası) incelenmiştir. Elde edilen bulgular, iç içe daireli usûllerin “usûl velveleleri” ile ilişkisi olduğunu göstermesinin yanı sıra Türk musikisinde usûl konusunun geldiği düzeyi de göstermektedir. Araştırma sonuçlarından hareketle “Hafif” ile “Fer” usûllerinden oluşan bir “iç içe daireli usûl” geliştirilmiş ve örnek olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Usûl, iç içe daireli usûl, Türk musikisi, Edvâr, Kevserî Mecmuası, Hâşim Bey Mecmuası

* Geliş Tarihi: 10 Aralık 2014 – Kabul Tarihi 07 Aralık 2015

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Metin içi: (Yalçın 2018: Sayfa No)

Kaynakça: Yalçın, Gökhan. (2018). Edvâr Kitaplarında Usûl-i Cedîd: İç İçe Daireli Usûller. *bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı 85: 175-208

** Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, Şanlıurfa/Türkiye
gyalcin@harran.edu.tr

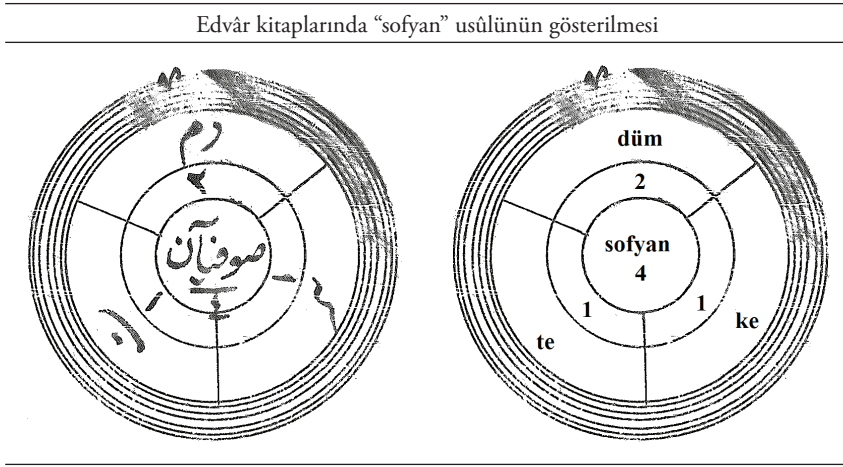
Giriş

Günümüz Türk musiki nazariyat kitaplarında usûl terimi, “ritim” (Öztuna 2000: 538) olarak ya da daha geniş bir tanımla “Vuruşların kıymetlerini birbirine eşit veya eşit olmayan, kuvvetli, yarı kuvvetli ve zayıf zamanların belli bir şekilde sıralanmasından meydana gelen belirli kalıplar halindeki sayı veya vuruş grupları” (Özkan 2014: 606) olarak tanımlanmaktadır. Eski edvâr kitaplarında ise farklı isimlerle olsa da (darb, devir gibi) benzer şekillerde tanımlandığı görülür. Safiyyüddin Urmevi’ye göre usûl; “muayyen düzümlerden yapılarak kalıp halinde tespit edilmiş ölçülerdir” (Uygun 1999: 226), Abdülkadir Meragi’ye göre ise; “aralarında kalıplaşmış çeşitli zaman dilimleri bulunan vuruşlar topluluğudur” (Kolukırık 2012: 222). On sekizinci yüzyıl, besteci ve kuramcı Abdülbâki Nasır Dede’ye göre usûl; “düzgün nağmelerin ölçüsü olan vuruşların belirli bir sayıyla özel bir gurup oluşturmamasından ibarettir” (Başer 2013: 225). Ayrıca, edvâr kitaplarında usûl konusuna öncelikli olarak ve önemle yer verildiği görülür. Kantemiroğlu’na göre usûl, her şeyden önce gelmektedir; “Musiki ilminde her şeyden önce ve daha önemli olan usûl ilmidir. Vezinsiz beyit’in şiiir ilminden sayılmayacağı gibi, usûlü olmayan nağme de musiki nağmesi olarak kabul edilemez. Usûl, musikinin terazisi, endazesidir” (Tura 2001: 159). Hâşim Bey 1852 tarihli, ilk olarak yayınladığı mecmuasında da usûl konusuna öncelik vermekte ve “...mübtediye [yeni başlayanlara] lazım olan nağamattan [nağmelerden] evvel, usûlü tahsil itmek [öğrenmek] lazım ve ehem [önemli] olduğundan kâffe-i usûlat [usûllerin tümü] bervech-i tafsil [açıklandığı gibi] sabit ve beyan olundu...” şeklinde eğitimdeki sırasını ve önemini vurgulamaktadır (Haşim 1852: 3).

Usûller, kelime anlamı “devirler, daireler” anlamına gelen eski edvâr kitaplarında daireler ile gösterilmektedir. Her vuruş (darb), yazı ile dairenin dış yüzeyine doğru ve saat yönünün tersi yönünde (Arap alfabesi okunuş yönünde) her biri bir daire dilimine gelecek şekilde yerleştirilmişlerdir. Dairenin orta bölümüne ise usûl’ün ismine ve kaç adet vuruştan oluştuğu bilgilerine yer verilir. Daireler ile gösterilen usûller, günümüzdeki nota müzik yazısında bir ölçü gibidir (fakat her ölçü bir usûl olmayabilir). Tek farkı ise daire ile gösterildiğinden ve her seferinde başa döndüğünden usûl, sonsuz bir döngü içerisinde devam eder.

Aşağıda örnek olarak verilen usûl, daire içerisinde gösterilmiş dört zamanlı “sofyan” usûlüdür. Görüldüğü gibi usûl üç vuruştan (darptan) oluşmaktadır. Bu üç vuruş “düm te ke” şeklinde ve aynı dilim içerisinde belirtildiği değer süresince okunur ya da icra edilir (Tablo 1).

Tablo 1. *Sofyan usûlü*

<u>düm</u>	<u>te</u>	<u>ke</u>	
2	1	1	toplam dört zamanlı

Usûller, on sekizinci yüzyıl ve sonrası için bazı kitaplarda daireler bazı kitaplarda ise yan yana yazılan sözcükler ve her sözcük altında yazılan rakamlar ile gösterilmektedir. Sözcükler (düm, tek gibi) vuruşu, rakamlar da değerini, süresini göstermektedir (Tablo 2).

Tablo 2. *Tedkik ü Tahkik’de sofyan usûlü (EH 2069)*

“sofyan, hafif-i sâni ile dört darptır”. Şekli budur:

<u>düm</u>	<u>tekkâ</u>
2	2

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren ise usûl gösterimi Batı notasından yararlanılarak yazılmaya ve musiki nazariyatı kitaplarında kullanılmaya başlanmıştır. Bu gösterimde hem yazı ve rakamların yanı sıra nota ve değerleri de kullanılmıştır. Tablo 3’te Notacı Hacı Emin Bey’e ait “Nota Muallimi” adlı kitabında yer verilen düyek usûlü görülmektedir. Hacı Emin Bey düyek usûlünün öğretilmesinde ve gösterilmesinde Batı notasından yararlanmaktadır.

Tablo 3. “Nota Muallimi”nde sofyan usûlü

“Nota Muallimi”nde sofyan usulü gösterimi (Emin 1884: 60)	
	

Görüleceği üzere, Türk müziğinin tarihi sürecinde usûl, yazılı ya da basılı kaynaklarda farklı isimlerle kullanılıp, farklı şekillerde ifade edilse de her zaman önem arz etmektedir. Ayrıca, on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından sonra ise usûl gösteriminde ve icrasında bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Bu farklılıklardan en önemlisi iç içe daireler ile gösterilen “iç içe daireli (polyrhythmic)” olarak tanımlayabileceğimiz usûllerdir (Judetz 1998: 16). İç içe daireli usûller ilk bakışta, aynı zamanlı olmayan fakat birbirleri ile oranları olan usûllerin aynı anda yazılması ya da icra edilmesi anlamına geldiği söylenilebilir. Aynı anda yazılan ya da icra edilen bu iki usûl arasında da bir ahenk olması, başka bir ifade ile gelişi güzel üst üste getirilmiş usûller olmaması beklenir. Bu usûllere dair Türk müziği yazılı ya da basılı kaynaklarında teorik birkaç örnek görülmesinin yanı sıra uygulamada genellikle bilinmediği söylenebilir. Türk müziğinde bu aynı anda icra edilebilen iç içe daireli usûller, usûl konusunda geline noktanın belirlenmesi, icrada geline noktayı göstermesi açısından önemli olarak görünmektedir. Ayrıca iç içe daireli usûllerin, usûl eğitiminde bir yöntem olarak da kullanılmış olabileceği düşünülmektedir (Yalçın 2016: 81-82).

Türk müziği yazılı ya da basılı kaynakları incelendiğinde “Usûl-i Cedîd (Yeni usûl)” olarak kaydedilmiş iç içe daireli usûllere ilişkin ilk örneklerin Kevserî Mecmuası’nda bulunduğu görülür. İç içe daireli usûllere ilişkin örnekler iki edvâr kitabında daha mevcuttur. Bu eserler, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde yer alan T 1856 numaralı Edvâr-ı İlmi Musiki adlı yazma eser (Kevserî Mecmuasından istinsah) ve Hâşim Bey Mecmuasıdır. Kevserî Mecmuası’nda “Usûl-i Cedîd” ve “Mucidi Nayi Kevserî Mustafa Efendi” yazılıdır (Ekinci 2012: 204). Anlaşılabacağı üzere iç içe yazılı usûller, adı geçen edvâr kitaplarının en eski tarihlisi olan Kevserî Mecmuasının müellifi olarak kabul edilen Nayi Kevserî Mustafa Efendi’ye aittir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, edvâr kitaplarında yer verilen “usûl-i cedîd (yeni usûl)” başka bir ifade ile “iç içe daireli” usûlleri incelemek olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada ayrıca, incelenen edvâr kitaplarında iç içe daireli usûllerin neler olduğu, nasıl kullanıldığı ve yazıldığı, yazımdan, basımdan kaynaklanan hataların ya da zamanla silinen kısımlarının belirlenerek doğrusunun tespit edilmesi de amaçlanmaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada ilk olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım vd. 2008: 39). Bu çalışmada doküman analizi olan nitel sürecin ardından “Karşılaştırma Yöntemi” kullanılmıştır. Bilindiği gibi karşılaştırma yöntemi, aynı yüzyıl içinde veya yakın yüzyıllardaki müzik teorisi bilgilerinin karşılaştırıldığı bir yöntem olarak tanımlanmaktadır (Uslu 2009: 52). Burada ele alınan ve karşılaştırılan bilgiler, edvâr kitaplarının tamamı olmayıp sadece bir konusu olan iç içe daireli usûllerdir.

Araştırmanın ilk aşamasında usûller, üç edvâr (nazariyat) kitabında (Kevserî Mecmuası, T 1856 ve Hâşim Bey Mecmuası) yer verildiği şekli ile ele alınıp karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma ile usûlün, hangi edvâr kitaplarında mevcut olduğu, nasıl kullanıldığı, okuma güçlüğü çekilen yerlerin daha iyi anlaşılması ve varsa yazımdan ya da basımdan kaynaklanan hataların ortaya konulması sağlanmıştır. İç içe daireli usûllerin bir kısmı üç, bir kısmı ise iki edvâr kitabında ortak olarak yer verildiği tespit edilmiştir. Bu nedenle, çalışmanın bulgular bölümü iki kısımdan oluşturulmuştur. Birinci kısımda, üç edvâr kitabında ortak olarak yer verilen iç içe daireli usûller, diğer kısımda ise iki edvâr kitabında ortak olarak yer verilen iç içe daireli usûller karşılaştırılarak tablolar halinde incelenmiştir. İncelenen usûller, günümüzde yaygın olarak kullanılan şekle çevrilmiş ve nota müzik yazısı kullanılarak üst üste getirilmiş, usûlün daha rahat görülmesi sağlanmıştır. Bu şekli ile de çalışmanın konu üzerinde çalışma yapacak icracı ya da araştırmacılara rahatlık ve anlaşılabilirlik sağlayacağı düşünülmektedir.

Bulgular ve Yorumlar

Kevserî Mecmuası, T 1856 ve Hâşim Bey Mecmuasında ortak olarak yer verilen dokuz adet iç içe daireli usûl bulunmaktadır. Bu usûller şunlardır; Usûl-i sakil ile frenkçin (4 adet frenkçin, 1 adet sakil), Usûl-i sakil ile çenber (4 adet çenber, 1 adet sakil), Usûl-i sakil ile nim hafif (2 adet Hafif, 1 adet sakil), Usûl-i havi ile fer' (8 adet Fer', 1 adet havi), Usûl-i hafif ile berefşan (2 adet Berefşan, 1 adet hafif), Usûl-i hafif ile muhammes (2 adet Muhammes, 1 adet hafif), Usûl-i remel ile devr-i kebir (2 adet Devr-i kebir, 1 adet remel), Usûl-i remel ile frenki fer' (2 adet Frenki fer', 1 adet remel). Hâşim Bey mecmuasında bir Usûl-i remel ile frenki fer' (2 adet Frenki fer', 1 adet remel) usûlü daha vardır ki, görüldüğü üzere aynı isimlidir. Fakat şekil itibariyle birbirinden farklıdır ve yazılı kaynaklarda ise bu usûl şekline rastlanılamamıştır. Bu usûl, karşılaştırma yapılamadan bu kısımda, tek başına incelenecektir.

Kevserî, T 1856 ve Hâşim Bey Mecmuasında yer verilen iç içe daireli usûller

Sakil usûlü ile oluşturulan iç içe daireli usûller

Tablo 4. Üç edvâr kitabında iç içe daireli Sakil ile Frenkçin usûlü

Kevserî/T 1856/Hâşim Bey

Usûl-i Sakil ile frenkçin
4 adet Frenkçin/1 adet Sakil

Sakil ⁵ (48/4)

düm teke/düm/teke/teke/düm/teke düm/tek/tek/düm/düm/teke düm
2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2
/tek/tek/düm/teke/düm/düm tek/teke/düm tek/teke düm/tek/teke teke
2 2 2 2 1 1 1 1 1 1 1 1 2 1 1

Frenkçin ⁶ (12/4)

düm düm düm/düm/teke/teke/teke/düm düm düm/düm/
1 2 1 2 2 2 1 1 1 2 1 2
teke/teke/teke teke/düm düm düm/düm/teke/teke/
2 2 1 1 1 2 1 2 2 2
teke teke/düm/düm/düm/düm /teke/teke/teke teke
1 1 1 2 1 2 2 2 1 1

Tablo 4’de verilen resimde görüldüğü gibi “iç içe daireli usûller” iç içe yazılmaktadır. Sakil usûlü dairenin dış kısmında, frenkçin usûlü ise dairenin iç kısmında verilmiştir (Tüm iç içe daireli usûllerde, dairenin dış kısmında bulunan usûl için ana usûl, iç kısmında bulunan usûl için ise yardımcı usûl tanımlaması yapılacaktır). İki usûl vuruşları açısından farklı olması nedeniyle frenkçin usûlü dört adet kullanılmıştır. Bu iç içe daireli usûl üç eserde de kullanılmıştır. Eserlerde şekil, zaman ve vuruş açısından birbirinin aynısı olmasına karşın yardımcı usûller karşılaştırıldığında T 1856 nüshasının ikinci Frenkçin usûlünün yedinci vuruşunda diğer iki nüshadan ayrı olarak farklılık olduğu görülmüştür. Tablo 4’de sadece T 1856 örnek olarak verilmiş ve çeviri, nota yazımı Kevserî ve Hâşim Bey Mecmuası dikkate alınarak şekil 1 hazırlanmıştır.

Usul-i sakil maa frenkçin

Şekil 1. Sakil ve Frenkçin usûlü

Şekil 1’de daire içerisinde verilen iç içe usûller nota yazısına dönüştürülmüştür. Aynı şekilde 4 adet Frenkçin ve 1 adet Sakil usûlü kullanılmıştır. 48

zamanlı sakil usûlü de zaten Frenkçin usûlünün dört katıdır. Her iki usûl üst üste yazıldığında ya da icra edildiğinde aynı zamanda bittiği ve ortaya iç içe daireli bir usûl çıktığı görülmektedir.

Tablo 5. *Üç edvâr kitabında iç içe daireli Sakil ve Çenber usûlü*

Kevserî/T 1856/Haşim Bey	
Usûl-i sakil ile çenber 4 aded Çenber /1 aded Sakil	
Sakil (48/4)	
düm/teke/düm teke/teke/düm/teke/düm/tek tek/düm/düm/tek/düm/ 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2	tek tek/düm/teke/düm/düm/tek/teke/düm/tek/teke/düm/tek/teke teke 2 2 2 2 1 1 1 1 1 1 1 1 2 1 1
Çenber (12/4)	
düm teke/düm/tek düm/tek/teke teke/ 1 1 2 3 1 2 1 1	
düm teke/ düm/tek düm/tek/teke teke/düm teke/düm/tek düm/tek/ 1 1 2 3 1 2 1 1 1 1 1 3 2 2	teke teke/düm/teke/düm/ <u>düm düm</u> /tek/tek/tek/düm/tek/teke teke 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 2 1 1

Sakil ile Çenber usûlünden oluşan iç içe daireli usûller karşılaştırıldığında yine T1856 nüshasında farklılık olduğu tespit edilmiştir (Tablo 5). Ana usûl 48 zamanlı Sakil'in birinci zamanında ve yardımcı usûl 12 zamanlı Çenber usûlünün beşinci zamanında yazım olarak farklılık vardır. Şekil 2 Kevserî mecmuası dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Usul-i Sakil maa Çenber

Şekil 2. Sakil ve Çenber usûlü

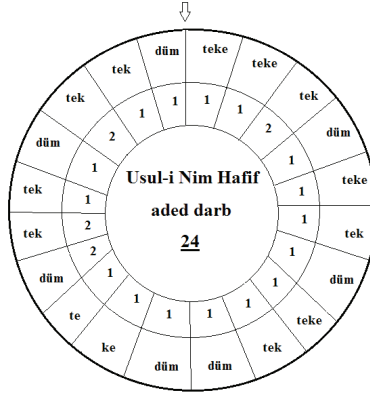

Şekil 2'de görüldüğü gibi dört adet çenber usûlü 1 adet sakil usûlü ile kullanılarak iç içe daireli usûl elde edilmiştir.

Tablo 6. *Üç edvâr kitabında iç içe daireli Sakil ve Nim Hafif usûlü*

Kevserî/T 1856/Hâşim Bey													
Usûl-i sakil ile nim hafif 2 aded Nim Hafif /1 aded Sakil													
Sakil (48/4)													
düm/teke/düm/teke/teke/düm/teke/düm/tek/tek/düm/düm/tek/düm/													
2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2													
tek/tek/düm/teke/düm/düm/tek/düm/tek/düm/düm/tek/teke teke													
2 2 2 2 1 1 2 1 1 1 1 2 1 1													
Nim Hafif (24/4)													
düm tek/tek/düm tek/tek/düm/teke/düm düm/tek/düm tek/ düm düm/tek/teke/													
1 1 2 1 1 2 2 2 1 1 2 1 1 1 1 2 2													
düm tek/tek/düm tek/tek/düm/teke/düm/düm/tek/düm/tek/düm/ düm/tek/teke teke													
1 1 2 1 1 2 2 2 1 1 2 1 1 1 1 2 1 1													

Tablo 6'da Sakil ile Nim hafif usûlleri ile oluşturulan iç içe daireli usûl görülmektedir. Bu iç içe daireli usûle yer verilen nüshalar incelenmiş T1856 nüshasında hem zaman hem de vuruş açısından farklılıklar olduğu görülmüştür. Örneğin, Nim hafif usûlünde altıncı vuruştan itibaren önemli farklılıklar vardır. Bu yazım hatalarının dışında daha da önemlisi, günümüzde 16 zamanlı olarak bilinen Nim Hafif usûlü yirmi dört zamanlı olarak kullanılmıştır. Kevserî Mecmuasında derkenarda ve Hâşim Bey Mecmuasında ise başlık olarak belirtilen “Usûl-i Cedid” notundan hareketle farklı bir usûl olarak da geliştirilmiş olabileceği düşünülmektedir. Usûllerin sadece tek bir daire içerisinde anlatıldığı, ilk bölümler incelendiğinde de Kevserî ve T 1856'da hafif usûlü 32 zamanlı (T 1856'da hatalı olarak 33 yazılıdır), Nim Hafif usûlü ise 24 zamanlı olduğu görülür. Örneğin, Kevserî Mecmuasında ve T 1856'da Nim hafif usûlü aşağıdaki daire resminde verildiği gibi kullanılmıştır.

Şekil 3. Kevserî mecmuasında Nim Hafif Usûlü

Şekil 4'de Kevserî Mecmuası'na göre Sakil ile Nim Hafif'ten oluşan iç içe daireli usûl, iki adet nim hafif ile bir adet sakil usûlüne göre hazırlanmıştır.

Usul-i Sakil maa Nim Hafif

Sakil/ düm te ke düm te ke te ke düm te ke düm tek tek düm düm

Nim Hafif/ düm tek tek düm tek tek düm te ke düm düm tek düm tek düm düm tek te ke

Şekil 4. Sakil ve Nim Hafif usûlü

Tablo 4, 5 ve 6'da görüldüğü üzere, ana usûl olarak sakil üç yardımcı usûl ile (Frenkçin, Çenber ve Nim Hafif) iç içe daireli usûl olarak kullanılmaktadır. 48 zamanlı sakil usûlü 4 adet Frenkçin, 4 adet Çenber ve 2 adet Nim Hafif usûlü ile kullanılmıştır. Ana usûl sakil; Frenkçin usûlü ile 22, Çenber usûlü ile 25 ve Nim hafif usûlü ile 27 vuruş olarak (daire dilimi içerisinde) kullanılmıştır. Kevserî ya da Hâşim Bey Mecmuasında sadece sakil usûlü ise, 48 zamanlı ve 28 vuruş olarak resmedilmiştir.

Havi usûlü ile oluşturulan iç içe daireli usûller

Tablo 7. Üç *edvâr* kitabında iç içe daireli Havi ve Fer' usûlü

Kevserî/T 1856/Haşim Bey

Usûl-i havi ile fer'
8 aded Fer'/1 aded Havi

Havi (64/4)

düm/teke/düm/tek/düm/teke/teke/düm/teke/teke/düm/tek/düm/düm/
2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2
teke/teke/düm/teke/düm/düm/tek/düm/tek/düm/düm/tek/teke/teke/düm/tek/tek
2 2 2 2 1 1 2 1 1 1 1 2 1 1 1 1 2
düm/tek/tek/düm/tek/teke/düm/tek/teke teke
1 1 2 1 1 1 1 2 1 1

Fer' (8/4)

düm teke/düm tek/düm tek düm düm/tek teke/
1 1 1 1 1 1 1 1
Düm teke/düm tek/düm tek düm düm/tek teke/
1 1 1 1 1 1 1 1
Düm teke/düm tek/düm tek düm düm/tek teke/
1 1 1 1 1 1 1 1
Düm teke/düm tek/düm tek düm düm/tek teke/
1 1 1 1 1 1 1 1
Düm teke/düm tek/düm tek düm düm/tek teke/
1 1 1 1 1 1 1 1
Düm/teke/düm/tek/düm tek düm düm/tek/teke/
1 1 1 1 1 1 1 1
Düm/teke/düm tek/düm tek/düm düm/tek teke/
1 1 1 1 1 1 1 1
Düm/teke/düm/tek/düm tek düm düm/tek teke/
1 1 1 1 1 1 1 1

Havi/ düm te ke düm tek düm te ke te ke düm

Fer'/ düm te ke düm tek düm tek düm düm tek te ke düm te ke düm tek düm tek düm düm tek te ke

te ke te ke düm tek düm düm te ke te ke

düm te ke düm tek düm tek düm düm tek te ke düm te ke düm tek düm tek düm düm tek te ke

düm tek tek düm tek tek düm tek te ke düm tek te ke te ke

düm te ke düm tek düm tek düm düm tek te ke düm te ke düm tek düm tek düm düm tek te ke

Şekil 5. Havi ve Fer' usûlü

Tablo 7'de bir adet havi usûlü (64 zamanlı) ile sekiz adet fer' usûlü (8 zamanlı) kullanılarak oluşturulan iç içe daireli usûl görülmektedir. Havi usûlü ile havi ve berefşan usûllerinin kullanılarak oluşturulduğu iç içe daireli usûller de var ki, iki nüshada kullanıldığından daha sonra incelenecektir.

Hafif usûlü ile oluşturulan iç içe daireli usûller

Tablo 8. Üç *Edvâr Kitabında İç içe daireli Hafif ve Berefşan Usûlü*

Kevserî/T 1856/Haşim Bey

Usûl-i Hafif ile Berefşan
2 adet Berefşan / 1 adet Hafif

Hafif (32/4)

düm tek/tek düm/tek/tek/düm/teke/düm tek/tek/düm/teke düm/
1 1 2 1 1 2 2 2 1 1 2 2 2 1
düm/tek/düm/tek/düm/düm/tek/teke teke
1 2 1 1 1 1 2 1 1

Berefşan (16/4)

düm/tek düm/tek/düm/düm tek/düm düm/tek/teke teke
2 1 2 1 2 1 1 1 1 2 1 1
düm/tek düm/tek/düm/düm/tek/düm/düm/tek/teke teke
2 1 2 1 2 1 1 1 1 2 1 1

Usul-i Hafif maa Berefşan

Şekil 6. Hafif ve Berefşan Usûlü

Tablo 8 ve Şekil 6'da görüldüğü gibi bir adet hafif usûlü iki adet berefşan usûlü ile kullanılmaktadır. Üç nüsha arasında ise herhangi bir farklılık yoktur.

Tablo 9. Üç *Edvâr Kitabında İç içe daireli Hafif ve Muhammes Usûlü*

Kevserî/T 1856/Haşim Bey	
Usûl-i hafif ile muhammes 2 aded Muhammes /1aded Hafif	
<u>Hafif (32/4)</u>	
düm/tek/tek/düm/tek/tek/düm/teke/düm tek/tek/düm/teke/düm/	1 1 2 1 1 2 2 2 1 1 2 2 2 1
düm/tek/teke/düm/tek/teke/düm/tek/teke teke	1 1 1 1 1 1 1 2 1 1
<u>Muhammes (16/4)</u>	
düm/teke/düm tek/düm/düm/tek/düm tek/düm düm/tek/teke teke/	1 1 1 1 1 1 2 1 1 1 1 2 1 1
düm teke/düm teke/düm/düm/tek/düm/tek/düm/düm/tek/teke/teke	1 1 1 1 1 1 2 1 1 1 1 2 1 1

Bir adet hafif usûlü ile iki adet muhammes usûlünden oluşturulan iç içe daireli usûlde, nüshalar açısından yardımcı usûl olan muhammes usûlünde farklılık olduğu görülmüştür. Tablo 9 ve Şekil 7 Kevserî Mecmuasına göre hazırlanmıştır.

Usul-i Hafif maa Muhammes

Hafif/ düm tek tek düm tek tek düm te ke düm tek tek
Muhammes/düm te ke düm düm düm tek te ke düm tek te ke düm tek te ke te ke

düm te ke düm düm düm düm tek te ke düm tek te ke düm tek te ke te ke te ke

Şekil 7. Hafif ve Muhammes Usûlü

Remel usûlü ile oluşturulan iç içe daireli usûller

Tablo 10. Üç *Edvâr Kitabında İç içe daireli Remel ve Devr-i Kebir Usûlü*

Kevserî/T 1856/Haşım Bey

Usûl-i remel ile Devr-i Kebir
2 aded Devr-i Kebir / 1 aded Remel

Remel (28/4)

düm/teke düm/teke teke/düm/teke/düm/tek tek düm/tek/
2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 1 1
düm/düm/tek/teke teke
1 1 2 1 1

Devr-i Kebir (14/4)

düm düm/tek düm tek tek düm/tek/teke/
1 1 1 2 2 2 1 2 2
düm düm/tek düm tek/tek/düm/düm/tek/teke teke
1 1 1 2 2 1 1 1 2 1 1

Usul-i Remel maa Devri Kebir

Remel/ düm te ke düm te ke te ke düm te ke
Devri kebir/ düm düm tek düm tek tek tek düm tek te ke

2 düm tek tek düm tek tek düm düm tek te ke te ke
düm düm tek düm tek tek düm düm tek te ke te ke

Şekil 8. Remel ve Devr-i Kebir Usûlü

Tablo 10 ve Şekil 8’de görüldüğü gibi bir adet remel usûlü iki adet devr-i kebir usûlü ile iç içe daireli usûl oluşturmaktadır. Devr-i kebir usûlünün ikinci tekrarında ikilik notaların dörtlüklere bölündüğü ve özellikle de son darbların sekizlik sürelerle bölündüğü görülmektedir. Bu türden değişiklikler bazı usullerde de zaman zaman karşımıza çıkmaktadır. İç içe daireli usul açısından üç nüsha arasında herhangi bir farklılık görülmemiştir.

Tablo 11. Üç *Edvâr Kitabında İç içe daireli Remel ve Frenki Fer’ Usûlü*

Kevseri/T 1856/Haşim Bey	
Usûl-i Remel ile Frenki fer’ 2 aded Frenki Fer’ / 1 aded Remel	
Remel (28/4)	
düm teke/düm/teke/teke/düm/teke/düm tek/tek/düm/tek/ düm/düm/tek/teke teke	2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 1 1 1 1 2 1 1
Frenki Fer’ (14/4)	
düm düm düm/düm/düm tek/düm tek teke düm/tek/teke teke	1 2 1 2 1 1 1 1 1 2 1 1
düm düm düm/düm/düm/tek/düm tek/teke düm/tek/teke teke	1 2 1 2 1 1 1 1 1 2 1 1

Tablo 11’de bir adet remel usûlü ile iki adet fer’ usûlünden meydana gelen iç içe daireli usûl görülmektedir. Bu üç nüsha arasında da herhangi bir farklılık görülmemiştir.

Remel/ düm te ke düm te ke te ke düm te ke

Frenki Fer'/ düm düm düm düm düm tek düm tek tek düm tek te ke te ke

Şekil 9. Remel ve Frenki Fer’ Usûlü

Haşim Bey Mecmuası usûl-i remel ve frenki fer' ile oluşturulan iç içe daireli usûl

Sadece Hâşim Bey mecmuasında yer verilen bir “iç içe daireli usûl” vardır ki diğer nüshalarda örneği görülmemiştir. Bu usûl şekil 10'da görülmektedir.

Şekil 10. Usûl-i Remel ile Frenki Fer'

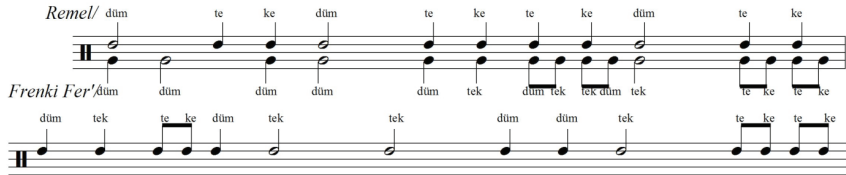
Tablo 12. İç içe daireli Remel ve Frenki Fer' Usûlü

Remel (28/4)

düm teke/düm/teke/teke/düm/teke/düm tek/tek/düm/tek/düm/düm/tek/teke teke
2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 1 1 1 1 2 1 1

Frenki Fer' (14/4)

düm düm düm/düm/düm/tek/düm tek teke düm/tek/teke teke
1 2 1 2 1 1 1 - 1 - 2 1 1

Şekil 11. Hâşim Bey Mecmuasında Remel ile Frenki Fer' usûlü

Şekil 10 ve 11'de Hâşim Bey'in 28 zamanlı remel usûlü ile 14 zamanlı frenki fer' usûlünden meydana getirdiği iç içe daireli usûl görülmektedir. Bu iç içe daireli usûlde remel usûlü devam ederken frenki fer' usûlünün zamanını tamamladığı görülmektedir. İç içe daireli usûlün vuruşları tam olmasına

rağmen zamanları birbiri ile oranlı olmadığı için bu yeni usûlün iç içe daireli olarak değerlendirilemeyeceği söylenebilir. Burada Kevserî mecmuasında yer verildiği ve Tablo 11’de görüldüğü gibi frenki fer’ usûlü iki defa kullanılmalı ya da frenki fer’ usûlünün zaman değerleri iki kat artırılarak kullanılmalıydı. Bu nedenle şekil 12’de görüleceği üzere iki usûl ancak frenki fer’ usûlünün zaman değerlerini iki kat arttırmak kaydı ile aynı zamanda tamamlanması sağlanabilir. İç içe daireli usûl meydana getirebilmenin önemli iki unsuru olan zamanlar ve vuruşlar açısından denkliği sağlanmayan usûllerin iç içe daireli usûl olmayacağı anlaşılmaktadır.

Şekil 12. Remel ile Frenki Fer’ usûlü

Kevserî ve T 1856 nüshalarında yer verilen iç içe daireli usûller

Kevserî Mecmuası ve T 1856 el yazmalarında yer verilen Hâşim Bey Mecmuasında yer verilmeyen iç içe daireli usûller ise şunlardır; Usûl-i darb-ı Fetih ile Hezec (1 adet darb-ı Fetih, 4 adet Hezec), usûl-i darb-ı Fetih ile Fer’ (1 adet Fetih, 11 adet Fer’), usûl-i Havi ile Muhammes (1 adet Havi, 4 adet Muhammes), usûl-i Havi ile Hafif (1 adet Havi, 2 adet Hafif), usûl-i Havi ile Bereşşan (1 adet Havi, 4 Bereşşan), usûl-i sakil ile nim sakil (1 adet Sakil, 2 adet Nim Sakil), usûl-i Zencir ile Darbeyn (1 adet Zencir, 2 adet Darbeyn), usûl-i Zencir ile Fahte (1 adet zencir, 6 adet fahte).

Darb-ı fetih usûlü ile oluşturulan iç içe daireli usûller**Tablo 13.** İki *Edvâr Kitabında İç içe daireli darb-ı Fetih ve Hezec Usûlü***Kevserî/T 1856**

Usûl-i darb-ı Fetih ile Hezec
1 adet darb-ı Fetih, 4 adet Hezec

Darb-ı Fetih (88/4)

düm/tek/tek/düm/tek/tek/teke/düm/tek tek/düm tek/düm/tek/ düm/
2 1 1 2 1 1 2 2 1 1 2 2 2 2 2
/te/ke/düm/teke/düm/te/ke/te ke/düm te/ke/te ke/düm/teke/ düm/
1 1 2 2 2 1 1 1 1 2 1 1 1 2 2
düm/düm/düm/te ke/te/ke/düm/te/ke/düm/tek/düm/tek/düm düm/teke teke/
2 2 1 1 1 1 2 1 1 1 2 1 1 1 2 2
düm/tek/tek/düm /tek/tek/düm/tek/düm/tek/teke/teke
1 1 2 1 1 2 1 1 2 2 1 1

Hezec (22/4)

düm/düm/düm/tek/düm/düm/tek/teke/düm/tek düm tek/düm/tek/
2 1 1 2 1 1 2 2 2 1 2 1 2 2
düm/düm/düm/tek/düm düm/tek/teke/teke/düm/tek düm/tek/düm/teke/düm/
2 1 1 2 1 1 2 1 1 2 1 2 1 2 2
düm düm/tek/düm düm/tek/teke/teke/düm/tek/düm/tek/düm/teke/teke/düm/
1 1 2 1 1 2 1 1 2 1 2 1 2 1 2
düm düm/tek/düm/düm/tek/teke/teke/düm/tek/düm/tek/düm/teke/teke
1 1 2 1 1 2 1 1 2 1 2 1 2 1 1

Usul-i darb-ı Fetih maa Hezec

darb-ı Fetih/düm tek tek düm tek tek teke düm tek tek düm tek düm tek düm te ke düm teke düm te ke te ke düm te ke te ke düm

Hezec/ düm düm düm tek düm düm tek teke düm tek düm tek düm tek düm düm düm tek düm düm tek teke düm tek düm tek teke düm tek düm tek teke teke teke

Şekil 13. Darb-ı Fetih ile Hezec usûlü

Tablo 13 ve Şekil 13'de görüldüğü gibi bir adet darb-ı fetih usûlü dört adet hezec usûlü ile iç içe daireli usûl oluşturmaktadır. Darb-ı fetih ve havi usûllerinin ana usûl olarak kullanıldığı iç içe daireli usûllerde tam bir daire şekillerinden yararlanılmayıp, üst ve yan yüzeylerinin kullanıldığı silindirik şekli kullanılmıştır.

Tablo 14. İki *Edvâr Kitabında İç içe daireli darb-ı Fetih ve Fer' Usûlü*

Kevserî/T 1856

Usûl-i darb-ı Fetih ile Fer'
1 aded darb-ı Fetih, 11 aded Fer'

Darb-ı Fetih (88/4)

düm/tek/tek/düm/tek/tek/teke/düm/tek tek/düm/tek/ düm/
2 1 1 2 1 1 2 2 1 1 2 2 2 2 2
/te/ke/düm/teke/düm/te/ke/te ke/düm te/ke/te ke/düm/teke/
1 1 2 2 2 1 1 1 1 2 1 1 1 2 2
düm/düm/düm/te ke/te/ke/düm/te/ke düm/
2 2 2 1 1 1 1 2 1 1 1
düm/tek/düm/tek/düm düm/teke teke/düm/tek/te/
1 2 1 1 1 1 2 2 1 1 2
düm/tek/tek/düm/tek/düm/tek/teke/teke
1 1 2 1 1 2 2 1 1

Fer' (8/4)

düm teke/düm/tek/düm tek düm düm/tek/teke/
1 1 1 1 1 1 1 1
Düm teke/düm tek/**düm tek/düm düm/tek teke/**
1 1 1 1 1 1 1 1
Düm teke/düm tek/**düm tek düm düm/tek teke/**
1 1 1 1 1 1 1 1
Düm teke/düm tek/**düm tek düm düm/tek teke/**
1 1 1 1 1 1 1 1
Düm teke/düm tek/**düm tek düm düm/tek teke/**
1 1 1 1 1 1 1 1
Düm teke/düm tek/**düm tek düm düm/tek teke/**
1 1 1 1 1 1 1 1
Düm teke/düm tek/**düm tek düm düm/tek teke/**
1 1 1 1 1 1 1 1
Düm teke/düm tek/**düm tek düm düm/tek teke/**
1 1 1 1 1 1 1 1
Düm teke/düm tek/**düm tek düm düm/tek teke/**
1 1 1 1 1 1 1 1

darb-1 Fetih/düm tek tek düm tek tek teke düm tek tek düm tek düm tek

Fer'/ düm te ke düm tek düm tek düm düm tek te ke düm te ke düm tek düm tek düm düm tek te ke düm te ke düm tek düm tek düm tek düm tek

düm te ke düm teke düm te ke te ke düm te ke te ke düm te ke te ke düm

tek te ke düm te ke düm tek düm tek düm düm tek te ke düm te ke düm tek düm tek düm düm tek te ke düm te ke düm tek

teke düm düm düm düm te ke te ke düm te ke düm düm tek düm tek

düm tek düm düm tek te ke düm te ke düm tek düm tek düm tek düm tek düm tek düm tek düm tek düm tek

düm tek düm tek düm tek düm tek düm tek düm tek düm tek düm tek düm tek düm tek düm tek düm tek düm tek

Şekil 14. Darb-1 Fetih ile Fer usûlü

Tablo 14 ve Şekil 14'de görüldüğü üzere bir adet darb-1 fetih usûlü onbir adet fer' usûlü ile kullanılmıştır.

Havi usûlü ile oluşturulan iç içe daireli usûller

Tablo 15. İki *Edvâr Kitabında İç içe daireli Havi ve Muhammes Usûlü*

Kevserî/T 1856

Usûl-i Havi ile Muhammes
1 adet Havi, 4 adet Muhammes

Havi (64/4)

düm/teke/düm/tek/düm/teke/teke/düm/teke/teke/düm/tek/düm/düm/
2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2
teke/teke/düm/teke/düm/düm/tek/düm/tek/düm/düm/tek/teke/teke/düm/tek/tek/
2 2 2 2 1 1 2 1 1 1 1 2 1 1 1 2
düm/tek/tek/düm/tek/teke/düm/tek/teke teke
1 1 2 1 1 1 1 2 1 1

Muhammes (16/4)

düm teke/düm tek/düm düm tek/teke/düm tek/teke düm/tek/ teke teke/
1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 2 1 1
düm teke/düm tek/düm düm/tek/düm tek/düm düm/tek/teke/düm teke/
1 1 1 1 1 1 2 1 1 1 1 2 2 1 1
düm tek/düm/düm/tek/düm/tek/düm/düm/tek/teke/teke/düm/teke/düm tek/düm/düm/
1 1 1 1 2 1 1 1 1 2 1 1 1 1 1 1
tek/düm/tek/düm/düm/tek/teke teke
2 1 1 1 1 2 1 1

Usûl-i Havi maa Muhammes

Havi/ düm te ke düm tek düm te ke te ke düm te ke te ke düm tek düm düm te ke te ke

Muhammes/düm te ke düm tek düm düm tek te ke düm tek te ke te ke düm te ke düm tek düm düm tek düm düm düm tek te ke

düm te ke düm düm tek düm tek düm düm tek te ke te ke düm tek tek düm tek tek düm tek te ke düm tek te ke te ke

düm te ke düm tek düm düm tek düm tek düm düm tek te ke te ke düm te ke düm tek düm düm tek düm tek düm düm tek te ke

Şekil 15. Usûl-i Havi ile Muhammes usûlü

Tablo 15 ve Şekil 15’de görüldüğü gibi bir adet havi usûlü dört adet muhammes usûlü kullanılarak iç içe daireli usûl oluşturulmuştur.

Tablo 16. İki *Edvâr Kitabında İç içe daireli Havi ve Hafif Usûlü*

Kevserî/T 1856

Usûl-i Havi ile Hafif
1 adet Havi, 2 adet Hafif

Havi (64/4)

düm/teke/düm/tek/düm/teke/teke/düm/teke/teke/düm/tek/düm/düm/
2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2
teke/teke/düm/teke/düm/düm/tek teke/düm tek/teke/düm/tek/teke/
2 2 2 2 1 1 1 1 1 1 1 1 2 2
düm tek/tek/düm/tek/tek/düm/tek/teke/düm/tek/teke teke
1 1 2 1 1 2 1 1 1 1 2 1 1

Hafif (32/4)

düm tek/tek/düm tek/tek/düm/teke/düm tek/tek/düm/teke/düm düm/
1 1 2 1 1 2 2 2 1 1 2 2 2 1 1
tek teke/düm tek/teke düm/tek/teke teke/
1 1 1 1 1 1 2 1 1
düm tek/tek/düm/tek/tek/düm/te/ke/düm tek
1 1 2 1 1 2 2 1 1 1 1
tek/düm/teke/düm/düm/tek/düm/tek/düm/düm/tek/teke teke
2 2 2 1 1 2 1 1 1 1 2 1 1

Usul-i Havi maa Hafif

Havi/ düm te ke düm tek düm te ke te ke düm te ke te ke düm tek düm düm te ke te ke
Hafif/ düm tek tek düm tek tek düm te ke düm tek tek düm te ke düm düm tek te ke düm tek te ke düm tek te ke ke

düm te ke düm düm tek düm tek düm düm tek te ke te ke düm tek tek düm tek tek düm tek te ke düm tek te ke te ke te ke
düm tek tek düm tek tek düm te ke düm tek tek düm te ke düm düm tek düm tek düm düm tek te ke te ke

Şekil 16. Usûl-i Havi ile Hafif usûlü

Tablo 16 ve Şekil 16'da görüldüğü gibi bir adet havi usûlü iki adet hafif usûlü kullanılarak iç içe daireli usûl oluşturulmuştur.

Tablo 17. İki *Edvâr Kitabında İç içe daireli Havi ve Bereşan Usûlü*

Kevserî/T 1856

Usûl-i Havi ile Bereşan
1 adet Havi, 4 adet Bereşan

Havi (64/4)

düm/teke düm/tek/düm/teke/teke/düm/teke/teke düm/tek/düm/düm/
2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2
teke/teke/düm/teke düm/düm/tek/düm/tek/düm/düm/tek/teke/teke/düm tek/
2 2 2 2 1 1 2 1 1 1 1 2 1 1 1
tek düm/tek/tek/düm/tek/teke/düm/tek/teke teke
2 1 1 2 1 1 1 1 2 1 1

Bereşan (16/4)

düm/tek düm tek/düm/düm tek/düm düm/tek/teke teke
2 1 2 1 2 1 1 1 1 2 1 1
düm/tek düm tek/düm/düm tek/düm düm/tek/teke teke
2 1 2 1 2 1 1 1 1 2 1 1
düm/tek düm/tek/düm/düm/tek/düm/düm/tek/teke/teke
2 1 2 1 2 1 1 1 1 2 1 1
düm/tek düm/tek/düm/düm/tek/düm/düm/tek/teke teke
2 1 2 1 2 1 1 1 1 2 1 1

Usul-i Havi maa Berefşan

Havi/düm te ke düm tek düm te ke te ke düm te ke te ke düm tek düm düm te ke te ke
Berefşan/düm tek düm tek düm düm tek düm düm tek te ke te ke düm tek düm tek düm düm düm düm tek te ke te ke
düm te ke düm düm tek düm tek düm düm tek te ke te ke düm tek tek düm tek te ke düm tek te ke te ke
düm tek düm tek düm düm tek düm düm tek te ke te ke düm tek düm düm tek düm düm tek te ke te ke

Şekil 17. Usûl-i Havi ile Berefşan usûlü

Tablo 17 ve Şekil 17’de görüldüğü gibi bir adet havi usûlü dört adet berefşan usûlü kullanılarak iç içe dairesel usûl oluşturulmuştur.

Sakil usûlü ile oluşturulan iç içe dairesel usûller

Tablo 18. İki *Edvâr Kitabında İç içe dairesel Sakil ve Nim Sakil Usûlü*

Kevserî/T 1856

Usûl-i Sakil ile Nim Sakil
1 aded Sakil, 2 aded Nim Sakil

Sakil (48/4)

düm/teke/düm/teke/teke/düm/teke/düm/tek tek/düm/düm/tek/düm/
2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2
/tek /tek/düm/teke/düm/düm/tek/düm tek/düm düm/tek/teke teke
2 2 2 2 1 1 2 1 1 1 1 2 1 1

Nim Sakil (24/4)

düm/teke/düm/teke/teke/düm/teke/düm/tek/teke/teke/düm/teke/düm/
2 2 2 2 2 2 2 2 4 2 2 2 2 2
/teke/teke/düm/te/ke/düm/tek/tek/teke/teke
2 2 2 1 1 2 2 2 2 2

Usul-i Sakil maa Nim Sakil

Sakil/ düm te ke düm te ke te ke düm te ke düm tek tek düm düm
Nim Sakil/ düm te ke düm te ke te ke düm te ke düm tek te ke te ke
tek düm tek tek düm te ke düm düm tek düm tek düm düm te ke te ke
düm te ke düm te ke te ke düm te ke düm tek tek te ke te ke

Şekil 18. Usûl-i Sakil ile Nim Sakil usûlü

Zencir usûlü ile oluşturulan iç içe daireli usûller

Tablo 19. İki *Edvâr Kitabında İç içe daireli Zencir ve Darbeyn Usûlü*

Kevserî/T 1856

Usûl-i Zencir ile Darbeyn
1 adet Zencir, 2 adet Darbeyn

Zencir (60/4)

düm/tek/tek düm/düm tek/teke/düm/düm/tek/düm/tek/teke/teke/düm/teke
1 2 1 1 1 1 1 1 1 1 1 3 1 2 1 1 1 1
/düm/tek/düm/tek/teke/düm/tek/düm/tek/tek/düm/tek/teke/teke/
2 3 1 2 2 1 1 1 2 2 2 1 2 1 1
düm/tek/düm/tek/düm/düm/tek/düm/düm/tek/teke teke
2 1 2 1 2 1 1 1 1 2 1 1

Darbeyn (30/4)

düm/düm tek/düm/tek/tek/düm/düm/tek teke/teke/düm/tek/dü/üm/tek
1 1 1 2 2 1 1 1 2 1 1 2 1 1 1 1
/düm/düm tek düm/düm/tek/teke/düm/düm/tek/düm/tek/tek/düm/tek/teke/teke
2 1 1 1 1 2 2 1 1 1 2 2 2 1 2 1 1
düm/tek/düm/tek/düm/düm/tek/düm/düm/tek/teke teke
2 1 2 1 2 1 1 1 1 2 1 1

Usul-i Zencir maa Darbeyn

Zencir/ düm tek tek düm düm tek teke düm düm tek düm tek te ke teke düm te ke düm tek düm tek te ke

Darbeyn/ düm düm tek düm tek tek düm düm tek te ke te ke düm tek dü üm tek düm düm tek düm düm tek te ke

düm düm tek düm tek tek düm tek teke te ke düm tek düm düm düm tek düm tek düm düm tek teke te ke

düm düm tek düm tek tek düm tek te ke te ke düm tek düm düm düm tek düm tek düm düm tek te ke te ke

Şekil 19. Usûl-i Zencir ile Darbeyn usûlü

Tablo 19 ve Şekil 19'da görüldüğü gibi bir adet zencir usûlü iki adet darbeyn usûlü kullanılarak iç içe daireli usûl oluşturulmuştur.

Tablo 20. İki *Edvâr Kitabında İç içe daireli Zencir ve Fahte Usûlü*

Kevserî/T 1856	
Usûl-i Zencir ile Fahte 1 aded Zencir, 6 aded Fahte	
Zencir (60/4)	
düm/tek/tek düm/düm tek teke/düm/düm/tek düm tek/teke teke/düm/teke	1 2 1 1 1 1 1 1 3 1 2 1 1 1 1
/düm/düm/tek/düm/tek/teke/düm/düm/tek düm/tek/tek/düm/düm/	1 1 3 1 2 2 1 1 1 2 2 1 1 1
tek/teke teke düm/tek/düm/tek/düm/düm/tek/düm/düm/tek/teke teke	2 1 1 2 1 2 1 2 1 1 1 1 2 1 1
Fahte (10/4)	
düm/düm düm tek/tek/tek/düm/tek/teke/teke/düm düm düm tek düm/tek/teke/teke	1 1 1 1 1 1 2 1 1 1 1 3 1 2 1 1
düm/düm düm tek/düm/tek/teke/teke/düm/düm düm/tek/düm/tek/teke/teke	1 1 3 1 2 1 1 1 1 3 1 2 1 1
düm düm düm/tek düm/tek teke/teke/düm düm düm/tek/düm/tek/teke/teke	1 1 3 1 2 1 1 1 1 3 1 2 1 1

Usul-i Zencir maa Fahte

Zencir/ düm tek tek düm düm tek teke düm düm tek düm tek te ke teke düm te ke düm düm tek düm tek te ke

Fahte/ düm düm düm tek düm tek teke teke düm düm düm tek düm tek teke teke düm düm düm tek düm tek teke teke

Şekil 20. Usûl-i Zencir ile Fahte usûlü

Tablo 20 ve Şekil 20’de görüldüğü gibi bir adet zencir usûlü altı adet darbeyn usûlü kullanılarak iç içe daireli usûl oluşturulmuştur.

Sonuç

Araştırma sonucunda, yazılı kaynaklarda “usûl-i cedîd” olarak tanımlanan iç içe daireli usûllerin iki temel unsurdan oluştuğu, bir ana usûl ve bu ana usûl ile oranlanabilen bir yardımcı usûl bulunduğu tespit edilmiştir. Ana

usûl olarak tâbir edilen usûl, iç içe dairenin en üstünde bulunan bir “büyük usûl” olduğu görülmüştür. İncelenen üç edvâr kitabında ana usûl olarak kullanılan bu büyük usûller şunlardır; Sakil, Havi, Hafif, Remel, Darb-ı Fetih ve Zencir. Bu usûllerden bazıları ise hem ana usûl hem de diğer iç daireyi oluşturan yardımcı usûl olarak kullanılmıştır. Bu usûller; Sakil ve Hafif usûlleridir. Tablo 21’de ana usûller, bu ana usûller ile kullanılan yardımcı usûller ile kaç adet kullanıldıkları, zamanları ve vuruş sayıları görülmektedir.

Tablo 21. İç içe daireli *usûllerde ana usûller ve yardımcı usûller*

Ana usûl ve zamanı	Yardımcı usûl (zamanı x adedi)			
	Usûl adı	zaman	adet	Vuruş sayısı
Sakil/48	Nim Sakil	24	2	24
	Frenkçin	12	4	22
	Çenber	12	4	25
	Nim Hafif	24 (16)	2 (3)	27
Havi/64	Muhammes	16	4	40
	Hafif	32	2	37
	Bereşan	16	4	35
	Fer’	8	8	40
Hafif/32	Bereşan	16	2	18
	Muhammes	16	2	22
Remel/28	Devr-i Kebir	14	2	11
	Frenki Fer’	14	2	14
Darb-ı Fetih/88	Hezec	22	4	54
	Fer’	8	11	54
Zencir/60	Darbeyn	30	2	40
	Fahte	10	6	35

Tablo 21’de görüldüğü gibi ana usûl ile yardımcı usûl birbirleri ile oranlanabilen usûllerdir. Örneğin, on altı zamanlı “Bereşan” usûlü altmış dört zamanlı “Havi” usûlü ile kullanıldığı zaman dört adet kullanılırken ($4 \times 16 = 64$), otuz iki zamanlı “Hafif” usûlü ile 2 adet ($2 \times 16 = 32$) kullanılmıştır. Aynı şekilde bu iki ana usûl (Havi ve Hafif) “Muhammes” usûlünü de yardımcı usûl olarak kullanırken, iki ana usûl olan “Havi” ve Hafif” usûlleri

de birbirleri ile iç içe daireli olarak da kullanılmıştır. Kısaca, iç içe daireli usûl meydana getirebilmek için ilk koşul; iki usûlün birbiri ile oranlanabilir zamanlara sahip olması gerektiğidir.

İç içe daireli usûl oluşturabilecek diğer usûller incelendiğinde bu usûllerin kullanılmadığı görülmüştür. Örneğin, Havi usûlü ile iç içe daireli olarak kullanılan Fer' usûlü, oranlanabilmesine rağmen "Hafif" usûlü ile kullanılmamıştır. Başka bir deyişle, otuz iki zamanlı "Hafif" usûlü, dört adet sekiz zamanlı "Fer" usûlü ile kullanılabilirdi. Fakat burada önemli olan ikinci koşul ise vuruş sayısıdır ki bir Hafif usûlü ile 4 adet Fer' usûlü vuruş sayısı olarak denk değildir. Vuruş sayıları eşitlendiği takdirde iç içe daireli usûl oluşturulabilmektedir. Eşitlenmediği takdirde ise daire dilimleri içerisinde göstermek mümkün olmayacaktır.

Aşağıdaki şekillerde, zaman ve vuruş sayısının öneminin gösterilmesine, elde edilen sonuçlar doğrultusunda iç içe daireli bir usûlün nasıl geliştirilebileceğinin örneklerle gösterilmesine çalışılmıştır. Şekil 21'de sekiz zamanlı fer' usûlü dört adet kullanılarak ve vuruş sayısı değiştirilerek nasıl Hafif usûlü ile iç içe daireli usûl oluşturabileceği gösterilmiştir. Şekil 21'de görüldüğü gibi usûl vuruşları değiştirilmiş fer' usûlü 18 vuruş olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.

Usul-i Hafif ile 4 adet Fer'

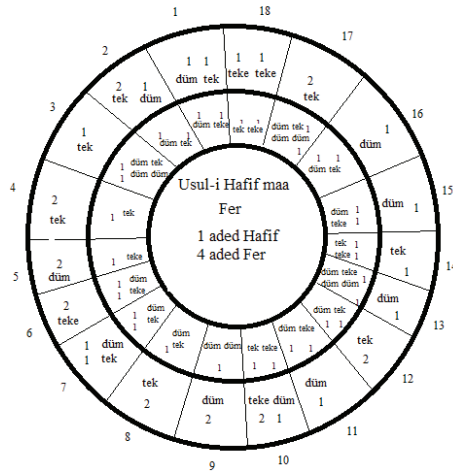
Şekil 21. Hafif Usûlü ile Fer' usûlü

Tablo 22. İç içe daireli *Hafif ve Fer' Usûlü*

Hafif (32/4):																						
Düm tek/tek düm/tek/tek/düm/teke/düm tek/tek/düm/teke düm/düm/tek/düm/tek/düm/düm/tek/teke teke												32										
1	1	2	1	1	2	2	2	1	1	2	2	2	1	1	2	1	1	1	1	2	1	1
Fer' (8/4):																						
düm teke/düm tek/düm tek düm düm/tek/teke/																						
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1										
Düm teke/düm tek/düm tek/düm düm/tek teke/																						
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1										
Düm teke/düm tek/düm tek düm düm/tek teke/																						
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1										
Düm teke/düm tek/düm tek düm düm/tek teke/																						
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1										

4*8=32

Ele alınan iki usûlün vuruş sayılarının denk olması durumunda daire ile gösterilmesi mümkün olabilmektedir. Şekil 22'de “bir adet Hafif usûlü ile dört adet Fer” usûlü kullanılarak geliştirilen iç içe daireli usûl dairesi görülmektedir.

Şekil 22. Bir adet Hafif usûlü ile 4 adet Fer' usûlü

Aynı yöntemle altı adet Fer usûlü ile bir sakil usûlü, üç adet muhammes usûlü ile bir sakil usûlü, üç adet Berefşan usûlü ile bir adet sakil usûlünden oluşan iç içe daireli usûller oluşturulabilir.

İç içe daireli bu usûllerin nasıl oluşturulduğundan ziyade, neden ve ne amaçla kullanıldığının belirlenmesinin de önemli olduğu söylenebilir. Bu noktada iki konunun önemli olduğu düşünülmektedir; uygulamada ve te-oride iç içe daireli usûller. Başka bir ifade ile iç içe daireli usûller icrada ve eğitimdeki yeri ve öneminin belirlenmesi gerekir. Fakat iç içe daireli usûller konusunun daha özel bir konu olması, uygulanmasının ve öğretilmesinin daha zor olması, özellikle ritim sazlar ile ilgilenen icracılar için bir anlamda ustalık göstergesi şeklinde algılanması gibi durumlarından dolayı fazlaca ilgi görmediği, birkaç kaynak kitabın dışında yer verilmediği anlaşılmaktadır. Saz eserlerinde ya da diğer formlardaki eserlerde de kayda alınmış bir örne-ğine rastlanılmamıştır.

Uygulamaya dönük olarak Türk müziğinde özellikle mevlevi ayinlerinde ri-tim sazı olarak kullanılan kudüm için ve özellikle eğitimde kullanılan usûl vurmada velveleli vuruşun oluşum, gelişim ve değişiminde iç içe daireli usûllerin önemli bir yeri olabileceği düşünülmektedir.

Tartışma

Velvele, usûl'ün darb parçacıklarına ayrılarak vurulma şekli olarak tanımlan-maktadır. Mesela “düm te ke düm tek tek” şeklinde vurulan aksak, velveleli olursa her darbı birkaç darb halinde olur. Bu suretle usûl hareketlilik kazan-mış olur. Velvele Türk musikisinde genellikle mevlevi ayinlerinde kullanılır (Öztuna 2000: 550).

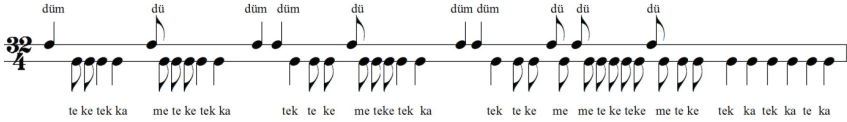
İç içe daireli usûllere genel olarak bakıldığında, usûllerin velveleli şekilleri ile benzerlik gösterdiği görülür. Bu durum da iç içe daireli usûllerin, velve-lenin oluşumunda ya da gelişiminde etkisinin olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir.

Velveleli vuruşlar darbların parçalanmış hali olarak ve usûle hareket kazan-dırmak amacı ile kullanıldıklarına göre iç içe daireli usûller ile aynı etkiyi verecekleri söylenebilir. Örneğin, hafif ile fer' usûlünün meydana getirdiği iç içe daireli usûl bir anlamda hafif usûlünün velveleli şeklidir denilebilir. İç içe daireli hangi usûl olursa olsun icra anında “ana usûl” duyulacak ve “yar-dımcı usûl” ana usûlün velvele vuruşları gibi duyulacaktır.

Velveleli usûller değerlendirildiğinde, ana usûlün içerisinden darblara ay-rılmış velvele vuruşları ayıklanarak bir yardımcı usûl oluşturulabileceği ve ortaya iç içe daireli usûl çıkacağı düşünülmektedir. Örnek olarak velveleli

"Hafif Usûlü" ele alınmış ve iç içe daireli usûlün nasıl ortaya çıkacağı gösterilmiştir.

Aşağıdaki şekilde hafif usûlünün kudümle velveleli vuruluşu verilmiştir (Özkan 2014: 771).

Şekil 23. Hafif Usûlü (Velveleli)

Hafif usûlünün velvesiz ve velveleli vuruluşları aynı anda yazıldığı anda ortaya Şekil 24'de görüldüğü gibi iç içe daireli hafif ile fer (4 adet) usûlü çıkacağı söylenebilir.

Şekil 24. Hafif usûlü ile Fer usûlü

İç içe daireli usûlleri oluşturan büyük usûllerin velveleli vuruluşları ile iç içe daireli durumlarındaki vuruluşları üzerine deneysel çalışmalar yapılarak, büyük usûller ile yazılmış özellikle mevlevî ayinlerindeki etkisinin incelenmesi, uzman görüşleri alınarak eserlerdeki kullanılabilirliğinin ortaya konulması önerilmektedir.

Açıklamalar

1. Safiyyüddin Urmevi ile başladığı bilinen musiki kitaplarının genellikle isimleri "edvâr" olarak tanımlanmış, XVIII. Yüzyıldan itibaren "edvâr" kelimesinin yerini genellikle "nazariyat" kelimesi almıştır (Uslu 2009: 45).
2. Darb eskiden usûl anlamında da kullanılmıştır. Darb-ı fetih, darb-ı türki gibi (Özkan 2014: 606).
3. Eski dilde "düm" kuvvetli, "tek" ise sakin anlamında kullanılan Türkçe kelimelerdir (Özkan 2014: 608).
4. Bu eser her ne kadar "Yazar: Kantemiroğlu" olarak kayıtlı ise de bu eser Kevserî Mecmuasından istinsaktır (Yalçın 2014).
5. Kevserî mecmuasında eserlerin yer verildiği bölümde 48 zamanlı sakil usûlü "Büyük Sakil" olarak, 24 zamanlı için ise "Nim Sakil" olarak adlandırılmaktadır.

6. Haşim Bey Mecmuasında "Frenkçenber" yazılıdır.
7. Kevserî mecmuasında iç içe daireli sakil ile Frenkçin usûl dairesinin sağ ve sol köşesinde "Usûl-i cedid [yeni usûl]" yazılıdır. Kevserî'nin geliştirdiği yeni bir usûl olduğu anlaşılmaktadır.
8. Çenber usûlü 24 zamanlı ve nim Çenber usûlü 12 zamanlıdır (Özkan 2014: 681). Fakat üç nüshada da çenber usûlü bu isimle ve 12 zamanlı olarak kullanılmıştır. Ayrıca, Kevserî'nin harf notasıyla "Puselik Aşiran" makamı "Zencir" usûlünde yazdığı eserde kullanıldığı "Çenber usûlü" de 12 zamanlıdır.
9. Günümüzde kullanılan "Nim hafif" usûlü 16 zamanlıdır (Öztuna 2000: 305; Özkan 2014: 716). 48 zamanlı sakil usûlü ile eş zamana ulaşması için 3 adet kullanılmalıdır. Verilen dairelerde ise Nim hafif usûlünün bilinçli olarak 2 adet ve 24 zamanlı olarak kullanıldığı görülmüştür.
10. On altı zamanlıdan başlayarak büyüğe doğru giden bütün usûllere "Büyük Usûl" denilir (Özkan 2014: 609).

Kaynaklar

- Abdülbaki Nasır Dede. *Tedkik ü Tabkik*. Milli Kütüphane, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu. Arşiv Numarası: 06 Mil Yz A 8937.
- Başer, Fatma Adile (2013). *Türk Musikisinde Abdülbaki Nasır Dede, Birinci Kitap: Abdülbaki Dede'nin hayatı ve "Tedkik u Tabkik" Metin-sadeleştirme-sözlük Tıpkıbasım*. İstanbul: Fatih Üniversitesi Konservatuvarı Müdürlüğü Yayınları 1.
- Devlilioğlu, Ferit (2012). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat* (29. Baskı). Ankara: Aydın Kitap Evi Yayınları.
- EH 2069. *Mecmua-i Musiki*. Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi. no. EH 2069
- Ekinci, Mehmet Uğur (2012). "The Kevserî Mecmuası Unveiled: Exploring an Eighteenth-Century Collection of Ottoman Music". *Journal of the Royal Asiatic Society* 22 (02 April 2012): 199 – 225. DOI: 10.1017/S1356186312000259.
- Hâşim Hacı Mehmed (1269) [1852]. *Mecmûa-i Kârhâ ve Nakışhâ ve Şarkıyât* (1. Baskı). İstanbul.
- _____.1280 [1864]. *Mecmûa-i Kârhâ ve Nakışhâ ve Şarkıyât* (2. Baskı). İstanbul.
- Kevserî Mecmuası. *Kitab-ı Musikar*. Mf 1994 A 4941.
- Kolukırık, Kubilay (2012). *Abdülkadir Meragi ve Şerhu'l-Edvâr'ı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Özkan, İsmail Hakkı (2014). *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri* (13. Basım). İstanbul: Ötüken Yay.
- Öztuna, Yılmaz (2000). *Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Popescu-Judet, Eugenia (1998). *XVIII. Yüzyıl Musiki Yazmalarından Kevserî Mecmuası Üstüne Karşılaştırmalı Bir inceleme*. Çev. Bülent Aksoy. İstanbul: Pan Yay.

- Tura, Yalçın (2006). *Tedkik ü Tabkik/İnceleme ve Gerçeği Araştırma*. İstanbul: Pan Yay.
- Uslu, Recep (2009). “Türkçe Müzik Teorisi Eserleri Nasıl Çalışılmalı”. *Folklor Edebiyat* 58 (15).
- Uygun, Nuri (1999). *Safiyüddin Abdülmü'min Urmevi ve Kitabü'l-Edvârı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Yalçın, Gökhan (2013). “Hâşim Bey Mecmuasının “Makam ve Tonalite Karşılaştırılması” Yönünden İncelenmesi”. *Turkish Studies -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-* 8/6. www.turkishstudies.net. DOI Number: <http://dx.doi.org/>
- ___ (2016). *19. Yüzyıl Türk Musikisinde Hâşim Bey Mecmuası-Birinci Bölüm: Edvâr*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Seçkin Yay.

New Usûl in Books of Turkish Music Theory: Usûls of Nested Cycles (Polyrhythmic)*

Gökhan Yalçın**

Abstract

In this article, polyrhythmic usûls which was established to be written for the first time in 18th centuries of Turkish music manuscripts are intended to be analyzed and determined for what purpose and how developed. There are many scientific studies about the usûl which is considered to be one of the most important elements of Turkish music. Besides the concept of polyrhythmic, usûls were cited in some studies but were not handled in any study in detail. For this purpose, three works including polyrhythmic usûls (Kevserî mecmuası, the manuscript numbered of T 1856 located at Istanbul University Library and Hasim Bey Mecmuası) are examined. The findings show that there is a relationship with polyrhythmic usûls and "usûl velveleri" as well as the reached level of usûl in Turkish music.

By motivated with the research results a "polyrhythmic usûl" has been developed which consist of "Hafif" with "Fer" usûl which is presented as an example.

Keywords

Usûl, Polyrhythmic usûl, Turkish music, Edvâr, Kevserî Mecmuası, Hasim Bey Mecmuası

---

* Date of Arrival: 10 December 2014 – Date of Acceptance: 07 December 2015

You can refer to this article as follows

In-text: (Yalçın 2018: Page)

References: Yalçın, Gökhan. (2018). Edvâr Kitaplarında Usûl-i Cedîd: İç İççe Daireli Usûller. *bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı 85: 175-208

** Assist. Prof. Dr., Harran University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education Division of Music Education, Şanlıurfa/Turkey

gyalcin@harran.edu.tr

Новый стиль (Usûl-i Cedîd) в книгах по теории турецкой музыки (edvar): полиритмический такт*

Гёкхан Ялчын**

Абстракт

В этой статье исследуются полиритмические такты (usûl), первая запись которых обнаружена в источниках по турецкой музыке 18 столетия, цель и способы их разработки. Существует множество исследований, посвящённых такту как одному из важнейших элементов турецкой музыки. Однако, хотя концепция полиритмических методов usûl была упомянута в некоторых исследованиях, она не была ещё подробно изучена. С этой целью рассматриваются три произведения, в том числе описывающие полиритмический метод (Сборник Кевсери (Kevserî mestuası), рукопись Т 1856 в библиотеке Стамбульского университета и Сборник Хашим Бея (Hâşim Bey Mestuası). Полученные результаты не только свидетельствуют о существующей связи полиритмических тактов и «usûl velveleği», но и говорят о том уровне, которого достигла турецкая музыка.

Как итог исследования, в качестве примера представлен полиритмический такт (usûl), разработанный на основе тактов «Ха-фиф» и «Фер (восточный ритм)».

Ключевые слова

Такт (Usûl), полиритмический такт, турецкая музыка, теория турецкой музыки, сборник Кевсери, сборник Хашим Бея

---

* Поступила в редакцию: 10 декабря 2014 г. – Принята в номер: 7 декабря 2015 г.

Вы можете сослаться на данную статью следующим образом:

В тексте: (Yalçın 2018: страница)

Литература: Yalçın, Gökhan. (2018). Edvâr Kitaplarında Usûl-i Cedîd: İç İçe Daireli Usûller. *bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı 85: 175-208

** д-р, преп., Харранский университет, педагогический факультет, кафедра музыкальной педагогики – Шанлыурфа / Турция

gyalcin@harran.edu.tr